
SKAPIŠKIO FOTOMETRAŠTININKĖ

ONA BALYTĖ

Aušra Janušytė

Kupiškio etnografijos muziejaus specialistė

2006 metų birželio mėnesį Kupiškio etnografijos muziejaus surengtoje ekspedicijoje į Skapiškio seniūnijos kaimus specialistus sudomino vietos gyventojų albumuose aptinkamos senosios tarpukario ir pokario metų nuotraukos. Deja, kitoje pusėje nebuvo nurodytas jų autorius. Teko po kruopelytę rinkti duomenis, juos analizuoti, lyginti. Maloniai nustebino tai, kad fotografijų autorė – moteris. Kas ji tokia, iš kur kilusi, kur mokėsi amato? Šį tą pavyko išsiaiškinti.

Fotografė Ona Balytė gimė 1882 metais Skapiškio valsčiaus Dailiūnų kaime bažnyčios zakristijono ir namų šeimininkės šeimoje. Tėvas dirbo Skapiškio bažnyčioje, kunigaujant klebonui Mykolui Prijalgauskui¹. Balių šeimoje augo keturi vaikai: Ona, Mečislovas, Valerijonas ir Anicetas. Ona Skapiškio pradinėje mokykloje baigė keturis skyrius². Pirmojo pasaulinio karo metais ji su broliu Mečislovu, kaip ir daugelis lietuvių, išvyko į Sankt Peterburgą. Susižavėjęs fotografavimu, Mečislovas išmoko šio amato ir pakvietė seserį Oną jam patalkinti.

Parvykę į Lietuvą, Ona ir Mečislovas pradėjo verstis fotografavimu: brolis apsigyveno Kaune, o sesuo apie 1920 metus grįžo į savo tėviškę Dailiūnų kaime ir įkūrė fotostudiją³. Prie namo, kuriame Ona gyveno su tėvu (mama jau buvo mirusi), iš kiemo pusės pasistatė paviljoną su stiklais lubose ir sienose, ten ir fotografuodavo. Kai reikėjo uždengti lubose esančius stiklus, užtraukdavo užuolaidą.

Atėję fotografuoti klientai pereidavo verandą ir iš jos patekdavo į fotografavimo vietą. Paviljone buvo pristatyta suolų, kelios kėdės, jų prireikdavo, kai įsiamžinti susirinkdavo ne viena dešimtis žmonių. Kampe stovėjo nedidelis apvalus staliukas viena koja, kartais jis buvo užtiesiamas staltiesėle. Kad atėję žmonės galėtų pasigražinti, susitvarkyti drabužius,

¹ A. E. Markevičiūtė, Bažnyčios istorija, *Skapiškis*, Utenos Indra, 1990, p. 30.

² S. Mažekytė, Ona Balytė, *Kupiškio etnografijos muziejus (toliau KEMA)*, 2005, byla nr. 98(a), p. 1.

³ V. Staburas, Onos Balytės gyvenimo nuotrupos, *Kupiškėnų mintys*, 2005 11 29.

Ona Balytė su tėvu.
XX a. 4 dešimtmetis.

paviljone kabėjo didelis veidrodis, šalia jo buvo padėtos šukos. Apylinkių žmonės skubėdavo fotografuotis per šventes, ypač šv. Petro atleidų metu⁴.

Ona Balytė visuomet būdavo namuose, laukdavo klientų, nebent žmonės ją išsiveždavo fotografuoti laidotuvių ar įamžinti juos savojo namo kieme prie gražiai išpuoselėtų darželių, vaismedžių krūmų, dirbant darbus. Kai reikėdavo fotografuoti Skapiškio miestelyje prie bažnyčios, atėdavo pati fotografė⁵.

Pasak Mildos Ivaškevičiūtės-Skardžiuvienės, prieš fotografuodama Balytė, pasižiūrėjusi pro fotoaparato objektyvą, patardavo kaip stovėti, į kurią pusę pasisukti, į ką žiūrėti, kaip rankas laikyti. Jos fotoaparatas buvo įtvirtintas ant trijų kojų, uždengtas juodu audiniu⁶.

Norėdami gauti nuotraukas, klientai turėjo susimokėti iš anksto.

⁴ Janina Burbulaitė-Matiukienė iš Laičių kaimo (Ona Balytė jos bernavonės krikšto mama), užrašė A. Jonušytė, 2005 m. lauko tyrimų medžiaga, *Kupiškio etnografijos muziejaus garso archyvas (toliau – KEMGA)*, nr. 50.

⁵ Stanislava Mažeikytė iš Skapiškio miestelio, užrašė A. Jonušytė, 2006 m. lauko tyrimų medžiaga, *KEMGA*, nr.50.

⁶ Milda Ivaškevičiūtė-Skardžiuvienė iš Kreipšių kaimo, ten pat.

Jeigu fotografija pavykdavo ne taip gerai, kaip norėjo pati fotografė, perfotografuodavo. Tačiau per visą jos darbo laiką pasitaikė vos vienas kitas toks atsitikimas. Gerai dirbo, niekas nėra skundęsis jos darbu. „Onos fotolaboratorija buvo įrengta name, ne paviljone, nedideliame kambarėlyje, apšviestame raudona šviesa. Ryškindama negatyvus ar darydama nuotraukas, ryškalus pildavo į tam reikalui skirtą vonelę. Visas darbui reikalingas medžiagas, fotopopierių gaudavo iš brolio Mečislavo, dirbusio Kaune, Laisvės alėjoje“, – pasakojo Janina Burbulaitė-Matiukienė iš Laičių kaimo⁷.

Meistrė negatyvus laikydavo namo pastogėje, dėžėje. Nuotraukas, kurias turėjo atiduoti klientams, rasdavo pagal numerius, suregistruotus storame sąsiuvinyje. Namuose šeimininkauti Balytė nemėgo, ją domino tik fotografija. Ūkio ir namų ruošos darbus nudirbdavo lenkaitė Rozalija, su kuria Ona susipažino dar gyvendama Rusijoje. Rozalijos tėvai buvo mirę, todėl ji priėmė kvietimą vykti drauge su Balyte į Lietuvą ir apsigyventi Balių namuose Dailiūnų kaime.

Ona nelabai mėgo triukšmingų renginių ar balių. Susitikdavo su Skapiškio miestelio inteligentais, draugavo su pašto viršininku, mokytojais, kunigais⁸. Ypač mėgo Dailiūnuose lankytis kunigai, lošdavo kortomis, kalbėdavosi. „Atvažiuodavo Skapiškio kunigai Ignas Šaučiūnas, Nikodemus Kasperiušas. Šaučiūnas turėjo automobilį, tai atveždavo kleboną Kasperiušą. Retkarčiais pavėžindavo ir viešėjusius pas Oną draugų vaikus“, – prisimena Janina Burbulaitė-Matiukienė. Svečiai ir šeimininkė lošdavo iš centų „daug ne, ale po du, po tris centus. Baigę lošti, supila atgal į dėžutę, o po kurio laiko atvažiavę vėl pasiima iš jos“. Lošdami gerdavo arbatą, kartais kavą. „Atsimenu, kad arbata labai skaniai kvėpėjo, kiek perku dabar, ne toks kvapas“, – pasakojo Matiukienė⁹.

Su žmonėmis Balytė bendravo nuoširdžiai, paprastai, buvo taktiška, mandagi moteris¹⁰.

Ona labai mylėjo vaikus, nors savų neturėjo. Pas ją paviešėti savo vaikus atveždavo Beleckas iš Puožo kaimo, iš Tvirų kaimo Kitraitė. Vaikų tėvai draugavo su fotografe. Ji vaikus vaišindavo pyragu, bandelėmis, saldainiais. Pyrago namuose būdavo visada. Kondrotų šeimoje gimus dar vienam vaikui, Balytė pasisiūlė būti krikšto mama. Krikšto dukra Onytė Kondrotaitė (vėliau Leknickienė) puikavosi dovanotais ypač gražiais dra-

⁷ Janina Burbulaitė-Matiukienė iš Laičių kaimo, užrašė A. Jonušytė, 2005 m. lauko tyrimų medžiaga, *KEMGA*, nr. 50.

⁸ V. S t a b u r a s, min. laikr.

⁹ Janina Burbulaitė-Matiukienė iš Laičių kaimo, užrašė A. Jonušytė, 2005 m. lauko tyrimų medžiaga, *KEMGA*, nr. 50.

¹⁰ Milda Ivaškevičiūtė-Skardžiuvienė iš Kreipšių kaimo, užrašė A. Jonušytė, 2006 m. lauko tyrimų medžiaga, *KEMGA*, nr. 50.

Skapiškio miestelio inteligentai. Už automobilio, antra iš dešinės, – Ona Balytė. XX a. 4 dešimtmetis.

bužiais – suknelėmis, batukais, skrybėlaitėmis. Ir pati fotografė, nors ir būdama stambi, atrodė gražiai. Drabužius jai siūdavo Janina Šambokaitė – viena iš geriausių Skapiškio miestelio siuvėjų. Bažnyčioje pamaldų metu Balytė sėdėdavo išskirtinėje vietoje, už „Dievo stalo“, kartu su Mituvos dvarelėio ponais Civinskais¹¹.

Antrojo pasaulinio karo metais namai Dailiūnų kaime sudegė. Kurį laiką Ona Balytė gyveno pas giminaitį Anicetą Balį Bajorų kaime, vėliau Skapiškio miestelyje pas brolio žmoną Uršulę Balienę. Jos namas buvo nedidelis – trys kambarėliai, bet vietos užteko. Balienė gyveno viena, vyras buvo miręs, o vėliau ir ją sovietinė valdžia represavo, išvežė į Rusijos platybes¹².

Pokario metais fotografavimo sąlygos buvo prastos. Trūko medžiagų, kurių laiką teko fotografuoti lauke, nes nedideliame namelyje neužteko vietos. Tik šiek tiek vėliau fotografė įsirengė studiją¹³.

Pas Balytę mėgo rinktis jaunimas ne tik įsiamžinti nuotraukose, bet ir pasikalbėti. Turėdama prie namo nedidelį sodelį, vaišindavo atėjusiuosius slyvomis. Kalbėdavo ramiai, neskubėdama, tarsi mokytoja. Visus priimdavo, ar seną, ar jauną. Kam reikėjo finansinės pagalbos, tai ir ją suteikdavo¹⁴.

¹¹ A. E. M a r k e v i č i ū t ė, Ona Balytė, *KEMA*, 2006, nr. 98 (a), p. 2.

¹² Janina Burbulaitė-Matiukienė iš Laičių kaimo, užrašė A. Jonušytė, 2005 m. lauko tyrimų medžiaga, *KEMGA*, nr. 50.

¹³ Milda Ivaškevičiūtė-Skardžiuvienė iš Kreipšių kaimo, užrašė A. Jonušytė, 2006 m. lauko tyrimų medžiaga, *KEMGA*, nr. 50.

¹⁴ Stanislava Mažeikytė iš Skapiškio miestelio, ten pat.

Apie 1950 metus Ona Balytė fotografuoti ėmė ne tik Skapiškyje, bet ir Pandėlyje, tuo metu buvusiame rajono centre. Iš pradžių tik nuvažiuodavo fotografuoti, vėliau įsirengė ir fotoateljė. Kartais Pandėlyje užsakymų turėjo daugiau negu Skapiškyje. Kaip ir prieš karą, taip ir pokario metais Ona mielai bendraudavo su inteligentais. Kai pas Pandėlio gydytojo Igno Vaitoškos šeimą atvykdavo svečiai, apsilankydavo ir fotografė. Gydytojo sūnus Aleksandras Vaitoška prisimena: „Susirinkdavo pas mus svečiai, atvažiuodavo mano dėdė gydytojas Švedas su šeima. Visi vaišindavosi sausainiais (daugiau nieko nebuvo pokario metais). Gerdavo žolelių arba pirktą arbatą. Kalbėdavosi kieme arba kambaryje. Kai mūsų šeima apsigyveno Skapiškyje, vėl susitikdavome. Mane pamokyti fotografuoti pati pasisiūlė“¹⁵. Aleksandriui tuo metu buvo kokie dešimt–dvylika metų. Ji jam buvo pirmoji fotografijos mokytoja: supažindino su fotoaparato veikimo principu, mokė ryškinti nuotraukas. Tėvai sūnui nupirko fotoaparata „Moskva-5“. Išfotografavus negatyvą ryškino Balytė, o po keleto pamokymų ir pats Aleksandras sugebėdavo tai padaryti. Jeigu kas nepavykdavo jaunajam fotografui, Ona kantriai aiškindavo, neužmiršdavo pagirti, nors nuotraukos ir ne kažin kokios išeidavo.

Ryškinti negatyvus ir daryti nuotraukas Balytė nusivesdavo į tamsų kambarėlį, parodydavo kaip elgtis su didinimo aparatu, kaip pačiam pasigaminti kontaktinius rėmelius, ryškalus. „Aiškino lėtai vaikščiodama, visuomet su vaiku kalbėjo kaip su suaugusiu, nepaprastai mandagiai. Pagirdavo net už prastai atliktą darbą. Leisdavo pačiam rinktis fotografavimo temas. Tik paaiškindavo, kaip komponuoti. Aš daugiau fotografuodavau draugus, gamtą. Leisdavo įgyvendinti mano fantazijas“, – prisimena Aleksandras Vaitoška.

Grįžus iš tremties Matiukų šeimai, Ona kuriam laikui (gal savaitei) priėmė juos gyventi savo namuose Skapiškyje. Juose įkurdino Marcelę Burbulienę, Matiuką su žmona ir sūnumi Juozu. Nors ir nedideliame namelyje, sutilpo visi, gyveno draugiškai. Viename kambaryje miegojo Ona Balytė bei Matiukų šeima, kitame, mažesniajame, – Rozalija ir Marytė Leonaitė. Iš tremties buvę Stukonių kaimo gyventojai šiek tiek atsivežė pinigų, tai ir dalijosi visi – pirko maistą¹⁶.

Mirus ilgametei pagalbininkei ūkyje Rozalijai, Ona Balytė ją palaidojo kaip šeimos narę, užsakė šv. Mišias. Pati Skapiškio miestelio fotografė, įamžinusi apylinkių ūkininkų šeimas, šventes, vestuves ir laidotuves, mirė 1962 metų lapkričio 7 dieną¹⁷ ir buvo palaidota šalia gimtinės esan-

¹⁵ Aleksandras Vaitoška iš Skapiškio miestelio, ten pat.

¹⁶ Janina Burbulaitė-Matiukienė iš Laičių kaimo, užrašė A. Jonušytė, 2005 m. lauko tyrimų medžiaga, KEMGA, nr. 50.

¹⁷ Ten pat.

Vaitoškų šeima. Pandėlys, apie 1950 m.

Uršulė Mažeikytė ir Antanas Mažeikis iš Kandrėnų kaimo. Apie 1930 m.

čiose Skapiškio kapinėse. Jos kapą žymi kuklus kryžius ir užrašas.

Ona Balytė, padariusi tūkstančius gerų, kokybiškų fotografijų, nemėgo jų antspauduoti, todėl dabar gana sunku jas visas surasti ir aprašyti. Skiriamasis bruožas galėtų būti jos paviljone fotografuotos nuotraukos. Už klientų nugarų aiškiai matomi du dideli medžiai, panašūs į vientisą miško masyvą, viduryje – proskyna. Dešinėje dekoracijos pusėje – neaukšta keturkampė baltos spalvos kolona su tokios pat spalvos vaza. Antroje dekoracijoje pavaizduotas vingiuojantis upelis su abiejuose krantuose augančiais medžiais, kairiajame krante didesniais, dešiniajame – mažesniais; šalia didžiųjų medžių nupieštos žydinčios gėlės, kiek toliau – du meldai.

Žvelgiant į fotografės Onos Balytės darytas nuotraukas, matome žmonių portretus, pavienių ar žmonių grupių nuotraukas, ūkininkų šeimas, šventes ir susiėjimus, vestuves ar laidotuves, ūkio darbus, Skapiškio apylinkės angelaičius, Pirmosios Komunijos šventę, vietos mokyklos mokytojus bei mokinius. Ir pati Balytė mėgo fotografuoti: ją matome stovinčią tarp giminių, Skapiškio miestelio inteligentų, su draugėmis ar šalia tėvo.

Balytė fotografavo ne tik tai savo namuose, bet ir eidavo ar važiuodavo pas klientus į namus. Mielai sutikdavo nufotografuoti giminaičių, draugų, gerų pažįstamų šeimas. Vienoje fotografijoje – gydytojo Vaitoškos šeima apie 1943–1944 metus fotografės paviljone, kitoje – ta pati šeima

Valerija Mažeikytė. Skapiškis, 1931 m.

Pandėlyje apie 1950 metus. Įdomu tai, kad fotografuota lyg atsitiktinai atėjus į svečius, visi vaikai ir mama susodinti ant malkoms pjauti naudojamo „kazlo“, tik šeimos galva stovi šalia.

Didelė nuotraukų grupė – prie Skapiškio bažnyčios nufotografavę vaikai, priėmę Pirmąją Komuniją, moterys po atleidų, laidotuvių dalyviai prie mirusiųjų šeimos narių ir giminaičių karstų.

Labai svarbią jauniesiems skapiškėnams Pirmosios Komunijos dieną Balytė ant nuotraukos užrašyta „Skapiškio par. vaikų Pirmą Komuniją 16 VI 38 m.“, panašiai nuotraukas užrašydavo ir įamžinusi kitus svarbius miestelio įvykius.

Vienoje nuotraukoje nufotografuotos dvi mergaitės (viena iš jų – Julė Vilčinskaitė, pradėdama mokslus gimnazijoje, dovanoja nuotrauką draugei Stasytei). Mergaitės atsirėmusios į apvalų stalėlį, užtiestą gėlėta staltiese. Kitoje – Antanas Mažeikis su mergina (manoma, kad seserimi) ir dideliu gauruotu šunimi, kuri atsivedė į paviljoną todėl, kad niekas apylinkėje kito tokio neturėjo. Šis vaikinys mėgo aplinkinius stebinti savo augintiniais. Nuotrauka daryta apie 1930 metus.

Viena pirmųjų Balytės nuotraukų – maža mergaitė Skapiškio miestelio gatvėje. Ją, Valeriją Mažeikytę, einančią namo su sviesto gabalu, sustabdė pati fotografė ir pasiūlė įsiamžinti. Kitoje nuotraukos pusėje, dar neįgudusia septynerių–aštuonerių metų mergaitės ranka užrašyta: „Valė Mažeikaitė 1931–VII–6“. Mergaitės sijonas paspalvintas, tai suteikia įspūdingesnį efektą. Nuotrauka ryškiai išsiskiria iš visos šūsnies fotografės darbų.

Kultūros darbuotoja Milda Ivaškevičiūtė-Skardžiuvienė turi išsaugo-

jusi dvi pokario metais Onos Balytės darytas jos portretines nuotraukas. Vienoje ji šypsosi, kitoje – rimta, susikaupusi. Dešimt nuotraukų galima rasti Aliutės Elenos Markevičiūtės knygelėje „Skapiškis“: kelio tiesimo darbai, javų kūlimo talka Balių ūkyje, pieno bendrovės „Aušra“ dešimtmečio sukaktuvių minėjimas ir šios bendrovės valdyba, šaulių būrelio orkestras ir kitos.

Dar daug Onos Balytės nuotraukų galima rasti pas žmones, jas verta nuodugnai aprašyti, sukaupti archyvą. O ši trumpa apžvalga, atskleidžianti tik atskirus fotografės gyvenimo ir darbo fragmentus, tebus pradžia platesnių ir nuodugnesnių jos asmenybės ir veiklos tyrinėjimų.